

Preporuka CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara zemalja članica Saveta Evrope o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta

(Usvojio Savet ministara 31. marta 2010. na svojoj 1081. sednici Zamenika ministara)

Savet ministara na osnovu člana 15.b. Statuta Saveta Evrope,

Imajući u vidu da je cilj Saveta Evrope da ostvari veće jedinstvo među zemljama članicama, te da se taj cilj može konkretno ostviriti kroz zajedničke akcije u oblasti ljudskih prava;

Pozivajući se na univerzalnost ljudskih prava koja se primenjuje na sve pojedince, naglašavajući svoju posvećenost garantovanju jednakog dostojanstva svih ljudskih bića i njihovoj jednakosti pred pravom te slobodu svih pojedinaca bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi poput pola, rase, boje, jezika, političkih ili drugih stavova, nacionalnog ili socijalnog porekla, pripadanja manjinskoj zajednici, imovine, rođenja ili drugog statusa, a u skladu sa Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS br. 5) (nadalje “Konvencija”) i njenih protokola;

Prepoznajući nediskriminatorni pristup svih državnih organa, kao i pozitivne državne mere zaštite protiv diskriminacije tamo gde je to moguće, uključujući i nedržavne institucije, kao osnovni metod međunarodnog sistema zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda;

Prepoznavajući da su lezbejke, gej, biseksulane i transrodne osobe vekovima, a i još uvek su, izložene homofobiji, transfobiji i drugim oblicima netolerancije i diskriminacije, čak i u okviru njihovih porodica – uključujući njihovu kriminalizaciju, marginalizaciju, socijalno isključivanje i nasilje nad njima – a na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, te da su potrebne posebne mere da bi se obezbedilo njihovo pravo na punu zaštitu njihovih ljudskih prava;

Imajući u vidu slučajeve pred Evropskim sudom za ljudska prava (nadalje “Sudom”) kao i pred međunarodnim pravosuđem, konstatujući da je seksualna orijentacija zabranjena osnova za diskriminaciju, te doprinoseći napretku u oblasti zaštite ljudskih prava transrodnih osoba;

Podsećajući da u skladu sa praksom Suda bilo koja razlika u tretmanu, a da ona ne bi bila diskriminatorna, mora imati objektivno i razumno obrazloženje, to jest mora imati legitiman cilj koji se ostvaruje kroz mere koje su proporcionalne cilju kome se teži;

Imajući u vidu princip da ni jedna kulturna, tradicionalna ili verska vrednost niti pravilo “preovlađujuće kulture” ne mogu biti upotrebljeni da se opravda govor

mržnje ili bilo koji drugi oblik diskriminacije, uključujući one na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;

Poštujući poruku Komiteta ministara nadzornim komitetima i drugim komitetima koji su uključeni u međuvladinu saradnju u okviru Saveta Evrope na osnovu jednakih prava i dostojanstva svih ljudskih bića, uključujući lezbejke, gej, biseksualne i transrodne osobe, usvojenu 2. jula 2008. i na osnovu njenih relevantnih preporuka;

Imajuću u vidu preporuke usvojene od 1981. na ovamo od strane Parlamentarne skupštine Saveta Evrope a koje se tiču diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kao i Preporuku 211 (2007) Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope o "Slobodi okupljanja i izražavanja za lezbejke, gejeve, biseksualne i transrodne osobe";

Ceneći ulogu Komesara za ljudska prava u nadziranju situacije lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba u zemljama članicama, u vezi sa diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;

Obraćajući pažnju na zajedničku izjavu koju je 18. decembra 2008. izdalo 66 zemalja na sednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, a koja osuđuje kršenje ljudskih prava na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, poput ubistava, mučenja, arbitrarnih hapšenja te uskraćivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava uključujući i pravo na zdravlje;

Naglašavajući da se diskriminacija i socijalno isključivanje na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta mogu najbolje prevazići merama koje su usmerene kako na one koji su iskusili takvu diskriminaciju ili isključenje, kao i na društvo u celini;

Preporučuje da zemlje članice:

1. istraže i prouče postojeću pravnu regulativu i druge mere, skupe i analiziraju dobijene podatke u cilju da uoče i spreče bilo koji vid direktne ili indirektno diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;

2. obezbede usvajanje pravne regulative i drugih mera i njihovu efektnu primenu u cilju borbe protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, obezbede poštovanje ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba i da promovišu toleranciju prema njima;

3. obezbede da žrtve diskriminacije budu svesne svojih prava, da im obezbede efektan pristup pravnim lekovima pred nadležnim nacionalnim insititucijama, te da mere borbe protiv diskriminacije uključuju, tamo gde je to moguće, sankcije protiv kršenja njihovih prava i odredbe za adekvatnu reparaciju žrtvama diskriminacije;

4. prate u procesu usvajanja pravnih mera politike i prakse na osnovu principa i mera koje su sadržane u dodatku ovoj preporuci;

5. obezbede na adekvatan način i kroz adekvatne mere da se ova preporuka, uključujući i njen dodatak, prevede i plasira što je moguće šire.

Dodatak Preporuci CM/Rec(2010)5

I. Pravo na život, bezbednost i zaštitu od nasilja

A. “Zločini iz mržnje” i drugi incidenti motivisani mržnjom

1. Zemlje članice treba da obezbede efektne, brze i nepristrasne istrage u svim slučajevima navodnih kriminalnih dela i drugih incidenata u kojima se osnovano sumnja da su seksualna orijentacija ili rodni identitet žrtve bili motiv počinioca i treba da obezbede da se posebna pažnja obrati na istrage takvih kriminalnih dela i incidenata kada su navodno počinjeni od strane čuvara reda ili drugih osoba koje imaju službeni položaj, te da takvi počinioci budu privedeni pravdi i da, tamo gde je to moguće, budu kažnjeni da bi se izbegla nekažnjivost.

2. Zemlje članice treba da omoguće da kada se određuju kazne, uticaji vezani za seksualnu orijentaciju ili rodni identitet mogu biti uzeti kao otežavajuća okolnost.

3. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da žrtve i svedoci krivičnih dela i incidenata počinjenih “iz mržnje” na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta budu ohrabreni da prijave takva krivična dela i incidente; u tu svrhu države članice treba da preduzmu adekvatne korake koji obezbeđuju da organi reda, uključujući i učesnike u pravosudnim procesima, imaju adekvatna znanja i veštine da prepoznaju ta krivična dela i incidente i da obezbede adekvatnu pomoć i podršku žrtvama i svedocima.

4. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da obezbede sigurnost i dostojanstvo svih osoba koje su u zatvoru ili su na drugi način lišene slobode, uključujući lezbejke, gejeve, biseksualne i transrodne osobe, te da posebno preuzmu zaštitne mere protiv fizičkih napada, silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja, bez obzira da li su ih počinili drugi zatvorenici ili nadležno osoblje; mere moraju biti preduzete na način koji adekvatno štiti i poštuje rodni identitet transrodnih osoba.

5. Zemlje članice treba da obezbede da se prikupe i analiziraju relevantni podaci o preovladavanju i prirodi diskriminacije i netolerancije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a posebno podaci u vezi zločina i incidenata “iz mržnje”.

B. "Govor mržnje"

6. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere u borbi protiv svih oblika izražavanja, uključujući i ono u medijima i na Internetu, za koja se s razlogom može smatrati da će dovesti do podsticanja, širenja i promocije mržnje i drugih oblika diskriminacije nad lezbejkama, gejevima, biseksualnim i transrodnim osobama. Takav "govor mržnje" trebalo bi da bude zabranjen i smatran neprihvatljivim kad god se pojavi. Sve mere treba da poštuju osnovno pravo na slobodu izražavanja u skladu sa Članom 10 Konvencije i sa praksom Suda.

7. Zemlje članice treba da podignu nivo svesti državnih službenika i institucija na svim nivoima o njihovoj odgovornosti da se uzdrže od izjava, posebno onih za medije, za koje se s razlogom može smatrati da legitimizuju takvu mržnju ili diskriminaciju.

8. Nosioци javnih funkcija i drugi državni službenici treba da budu ohrabreni da promovišu toleranciju i poštovanje ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualaca i transrodnih osoba kad god su uključeni u dijalog sa ključnim predstavnicima civilnog društva, uključujući medije, sportske organizacije, političke organizacije i verske zajednice.

II. Sloboda okupljanja

9. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da obezbede, u skladu sa Članom 11 Konvencije, pravo slobodnog okupljanja na efektan način bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; na primer, diskriminativne administrativne procedure, uključujući preterane formalnosti vezane za registraciju i delovanje udruženja, bi morale biti sprečene i otklonjene; treba preduzeti mere koje sprečavaju zloupotrebu pravnih i administrativnih odredbi poput onih koje se odnose na restrikcije na osnovu javnog zdravlja, javnog morala i reda.

10. Pristup javnim fondovima koji su na raspolaganju nevladinim organizacijama mora biti obezbeđen bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

11. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da efektno zaštite zaštitnike ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba od neprijateljstava i agresije kojima mogu biti izloženi, uključujući i kada ih navodno ispoljavaju državni organi, a u cilju da im omoguće da slobodno realizuju aktivnosti u skladu sa odredbom Deklaracije Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti ljudskih prava zaštitnika ljudskih prava i njihovih akcija.

12. Zemlje članice treba da obezbede da nevladine organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba, budu adekvatno konsultovane prilikom usvajanja i primene mera koje se tiču ljudskih prava tih osoba.

III. Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja

13. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da bi obezbedile, u skladu sa Članom 10 Konvencije, da se pravo na okupljanje efektno ostvaruje, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, uključujući i ono koje se tiče prava da se prime i daju informacije u vezi tema koje se bave seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom.

14. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere na državnom, regionalnom i lokalnom nivou da obezbede da se pravo na mirno okupljanje, kako je to predviđeno u Članu 11 Konvencije, može efektno ostvarivati, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

15. Zemlje članice treba da obezbede da organi reda preduzmu adekvatne mere zaštite učesnika mirnih demonstracija na kojima se zalaže za poštovanje ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba, bilo od pokušaja da se nezakonito ometaju ili da se spreče da efektno ostvaruju svoja prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja.

16. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da spreče restrikcije efektnog ostvarivanja prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja koje rezultiraju iz zloupotrebe pravnih i administrativnih odredbi, na primer na osnovu javnog zdravlja, javnog morala i javnog reda.

17. Državni funkcioneri i službenici na svim nivoima vlasti treba da budu ohrabreni da javno osude, pogotovu u medijima, bilo kakav nezakonit uticaj na prava pojedinaca i grupa da koriste svoja prava slobodnog izražavanja i mirnog okupljanja, na primer kada se tiču ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba.

IV. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

18. Zemlje članice treba da obezbede da bilo koja diskriminatorska odredba zakona koja kriminalizuje dobrovoljni seks između punoletnih osoba istog pola, uključujući i razlike koje se tiču uzrasta kada se može stupiti u dobrovoljni heteroseksualni odnos i istopolni odnos, bude uklonjena; one takođe treba da preduzmu adekvatne mere da bi obezbedile da odredbe krivičnog zakona, koje

zbog svoje loše artikulacije mogu dovesti do diskriminatornih primena, budu ili uklonjene ili izmenjene amandmanom ili primenjene u skladu sa principima nediskriminacije.

19. Zemlje članice treba da obezbede da javne institucije, a pre svega organi reda, ne prikupljaju i ne čuvaju lične podatke koji se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, osim u slučaju kada je to neophodno za sprovođenje posebnih zakonom dozvoljenih i legitimnih mera; postojeći podaci koji nisu u skladu sa ovim principima trebalo bi da budu uništeni.

20. Prethodni zahtevi, uključujući i one za fizičke promene, za pravno priznavanje promene pola, trebalo bi biti redovno ponovo razmatrani da bi se otklonili zlostavljajući zahtevi.

21. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere koje će garantovati puno pravno priznanje promene pola osobe u svim oblastima života, posebno da omoguće promenu imena i pola u zvaničnim dokumentima na brz, transparentan i pristupačan način; zemlje članice treba takođe da obezbede, gde god je to prihvatljivo, odgovarajuća priznanja promene od strane ne-državnih aktera kada se ona tiču ključnih dokumenata, poput obrazovnih ili radnih diploma i potvrda.

22. Zemlje članice treba da obezbede sve neophodne mere da, jednom kada je promena pola osobe završena i pravno priznata u skladu sa gore navedenim pragrafima 20 i 21, garantuju toj osobi efektanu primenu prava da se venča sa osobom suprotnog pola od novostečenog.

23. Kad nacionalno zakonodavstvo garantuje prava i obaveze nevenčanih parova, zemlje članice treba da obezbede da se ono primenjuje na nediskriminatoran način i na parove istog i na parove različitog pola, uključujući i prava na penzione beneficije i stanarska prava preživelog u slučaju smrti jednog od članova para.

24. Kad nacionalno zakonodavstvo prepoznaje registrowanje istopolnih partnerstava, zemlje članice treba da teže da obezbede da njihov pravni status i njihova prava i obaveze budu jednaki onima heteroseksulanih parova na uporediv način.

25. Kad nacionalno zakonodavstvo ne prepoznaje i ne garantuje prava i obaveze registrovanih istopolnih partnerstava i nevenčanih parova, zemlje članice se pozivaju da razmotre opciju da omoguće, bez diskriminacije bilo koje vrste, uključujući i onu nad raznopolnim parovima, istopolnim parovima da predstave praktične probleme koji se tiču njihove društvene realnosti u kojoj žive.

26. Uzimajući u obzir da su najbolji interesi deteta primarni osnov za razmatranje odluka vezanih za roditeljsku odgovornost ili za starateljstvo nad detetom, zemlje

članice treba da obezbede da se takve odluke donose bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

27. Uzimajući u obzir da najbolji interesi deteta treba da budu primarni osnov za razmatranje odluka vezanih za usvajanje deteta, države članice čije zakonodavstvo dopušta da samci usvajaju dete treba da obezbede da se zakon primenjuje bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

28. Kad nacionalno zakonodavstvo dopušta pomognuti reproduktivni tretman žene koja nije u vezi, zemlje članice treba da teže da obezbede pristup takvom tretmanu bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije.

V. Zapošljavanje

29. Zemlje članice treba da obezbede uspostavljanje i primenu adekvatnih mera koje obezbeđuju efektnu zaštitu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u zapošljavanju i zanimanju, kako u javnom tako i u privatnom sektoru. Ove mere treba da pokriju i uslove za mogućnost dobijanja posla, napredovanja, otpuštanja, plate i druge radne uslove, uključujući prevenciju, borbu i kažnjavanje uznemiravanja i drugih oblika viktimizacije.

30. Posebna pažnja treba da se obrati na obezbeđivanje efektne zaštite prava na privatnost trasrodnih pojedinaca u kontekstu zapošljavanja, posebno u vezi sa zahtevima za zapošljavanje, da bi se izbeglo bilo koje nebitno otkrivanje koje se tiče njihove polne istorije ili njihovog prethodnog imena njihovom poslodavcu ili drugim zaposlenima.

VI: Obrazovanje

31. Posebno uzimajući u obzir interese deteta kao glavne, države članice treba da preduzmu adekvatne zakonodavne i druge mere koje se odnose na prosvetne radnike i učenike, da bi obezbedile da pravo na obrazovanje može da se efektno ostvaruje bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; ovo podrazumeva, posebno, zaštitu prava dece i omladine na obrazovanje u bezbednoj okolini, slobodnoj od nasilja, maltretiranja, socijalnog isključenja ili drugih formi diskriminatornog ili ponižavajućeg tretmana vezanog za seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

32. Posebno uzimajući u obzir interese deteta kao glavne, adekvatne mere treba da budu preduzete na svim nivoima da bi se promovisala uzajamna tolerancija i poštovanje u školama, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Ovo

treba da uključuje obezbeđivanje objektivnih informacija u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, na primer u školskim programima i udžbenicima, kao i obezbeđivanje potrebnih informacija, zaštite i podrške đacima i studentima da bi bili u mogućnosti da žive u skladu sa svojom seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom. Dalje, zemlje članice mogu da osmisle i primenjuju politike i akcione planove jednakosti i bezbednosti u školama, mogu da obezbede pristup adekvatnim antidiskriminacionim obukama ili podrškama i vaspitnoj pomoći. Ovakve mere treba da uzimaju u obzir prava roditelja koja se tiču obrazovanja njihove dece.

VII. Zdravlje

33. Zemlje članice bi trebalo da preduzmu adekvatne pravne i druge mere da bi obezbedile da se najviši ostvareni nivo zdravstvenih standarda može efektivno ostvarivati bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; pogotovu, članice treba da uzmu u obzir posebne potrebe lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba u razvoju nacionalnih zdravstvenih planova uključujući i mere za prevenciju samoubistva, zdravstveni nadzor, medicinske nastavne programe, treninge i udžbenike, prilikom nadzora i procene kvaliteta usluga zdravstvene zaštite.

34. Adekvatne mere treba da budu preduzete da bi se izbeglo klasifikovanje homoseksualnosti kao bolesti, u skladu sa standardima Svetske zdravstvene organizacije.

35. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da obezbede transrodnim osobama efektan pristup službama za promenu pola, uključujući psihološke, endokrinološke i hirurške ekspertize u oblasti transrodne zdravstvene zaštite, a da pri tom ne budu podvrgnute nerazumnim zahtevima; ni jedna osoba ne bi smela biti subjekat promene pola bez njegovog ili njenog pristanka.

36. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne zakonodavne i druge mere da obezbede da sve mere koje limitiraju troškove promene pola, koji su pokriveni zdravstvenim osiguranjem, budu zakonite, objektivne i proporcionalne.

VIII. Stanovanje

37. Treba preduzeti mere koje obezbeđuju da sve osobe imaju isti efektan pristup adekvatnim stambenim uslovima bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; ove mere treba posebno da teže da omoguće zaštitu od diskriminatornog iseljavanja i da garantuju jednaka prava da dobiju i zadrže vlasništvo nad zemljom i drugom imovinom.

38. Adekvatna pažnja treba da bude obraćena na rizike sa kojima se susreću lezbejke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe da postanu beskućnici, uključujući mlade i decu koji mogu posebno biti ranjivi usled socijalne isključenosti, uključujući i od strane vlastitih porodica; u vezi sa ovim treba omogućiti relevantnu socijalnu pomoć, na osnovu objektivne procene potreba svih pojedinaca, bez diskriminacije.

IX. Sport

39. Homofobija, transfobija i diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta su u sportu, kao i rasizam i druge forme diskriminacije, neprihvatljive i trebalo bi da budu pobeđene.

40. Sportske aktivnosti i objekti treba da budu otvoreni za sve bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno, efektne mere treba preduzeti da bi se sprečile, delovalo protiv i kaznile sve diskriminatorne uvrede koje se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet tokom i u vezi sa sportskim događajima.

41. Države članice treba da ohrabre dijalog i da podrže sportska udruženja i navijačke klubove u razvoju aktivnosti vezanih za podizanje svesti protiv diskriminacije lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba u sportu, te da osuđuju manifestacije netolerancije prema njima.

X. Pravo na traženje azila

42. U slučaju kada države članice imaju međunarodne obaveze u vezi sa azilom, one treba da prepoznaju da utemeljen strah od proganjanja na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta može da bude validan osnov za davanje izbegličkog statusa i azila na osnovu nacionalnog zakonodavstva.

43. Zemlje članice treba pogotovu da obezbede da oni koji traže azil ne budu poslani u zemlju gde će njihov život ili sloboda biti ugroženi, ili gde mogu da se suoče sa rizikom torture, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kazne na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

44. Oni koji traže azil treba da budu zaštićeni od bilo koje diskriminatorne politike ili prakse na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno, adekvatne mere treba preduzeti da bi se sprečio rizik od fizičkog nasilja, uključujući seksualno zlostavljanje, verbalnu agresiju i druge oblike uznemiravanja onih koji traže azil, a kojima su uskraćene njihove slobode, te im treba obezbediti pristup informacijama relevantnim za njihovu konkretnu situaciju.

XI. Državne strukture za zaštitu ljudskih prava

45. Zemlje članice treba da obezbede da državne strukture koje se bave zaštitom ljudskih prava imaju jasan mandat da prepoznaju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno, one treba da budu u stanju da daju preporuke za zakonodavna rešenja i politike, dižu svest celog društva, kao i da, ako to zakon dopušta, ispituju individualne žalbe u vezi i sa privatnim i javnim sektorom i da iniciraju ili učestvuju u sudskim postupcima.

XII. Diskriminacija po više osnova

46. Zemlje članice se ohrabruju da preduzmu mere da obezbede da pravne odredbe u državnom zakonodavstvu zabranjuju ili sprečavaju diskriminaciju a takođe i štite od diskriminacije po više osnova, uključujući seksualnu orijentaciju i rodni identitet; nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava treba da imaju širi mandat koji im omogućava da se uhvate u koštac sa ovakvim slučajevima.